

Pedagogika volného času

Mojmír Vážanský

Začátek vědy o volném čase sahá až do poloviny 19. století, kdy v New Yorku vznikl Centrální park a tzv. Hnutí hřišť. Potřeba zabezpečit dostatek školených pracovníků pro rostoucí střediska rekreace a parků vedla až k „Departments of Leisure Studies“, která v současnosti zajišťují na univerzitách a vysokých školách v USA na 500 možností vzdělání pro odborníky ve sféře volného času.

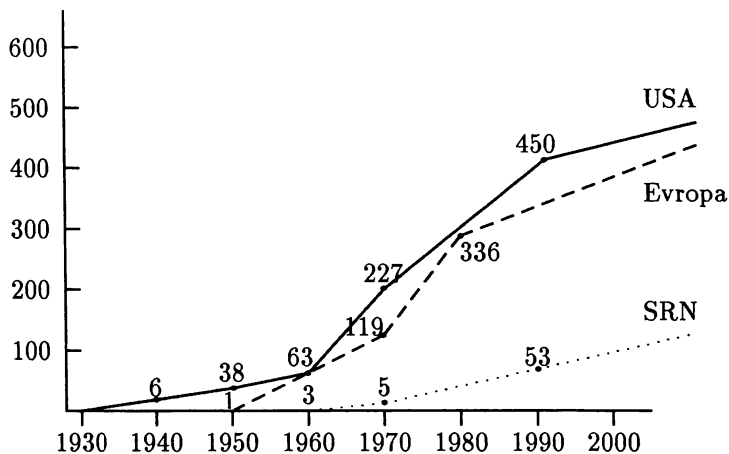
V Evropě se prosadila věda o volném čase s možnostmi vzdělání a dalšího vzdělávání, a tím i intenzivněji vnímaná pedagogika volného času, až v posledních padesáti letech. Tento rozvoj byl sledovatelný od Skandinávie k Francii, od Velké Británie k Polsku. Pro realizaci vzájemného dialogu mezi jednotlivými zeměmi se v roce 1970 v Ženevě konal 1. evropský kongres o volném čase, na nějž o rok později navázalo založení ELRA (European Leisure and Recreation Association). Mezinárodní srovnání, kongresy, konference a semináře ukazují, že rozvoj vědy o volném čase a pedagogiky volného času je problém průmyslových společností, tzn. začíná být aktuální i pro další evropské země. „Volnočasové procesy ... celosvětově ovlivňují ekonomii a ekologii, politiku a kulturu, socio-kulturní interakce a základní komunikaci. Produkují, transportují a doprovázejí globální procesy učení. Kontakt národů, distribuce blahobytu, zajištění světového míru budou otázkami volného času, tím také předmětem vědy o volném čase a pedagogiky volného času.“¹

Evropská asociace volného času a rekreace se v polovině sedmdesátých let pokusila o získání přehledu nabídek vzdělání pro volnočasová zaměstnání a pro aplikovaná socio-kulturní povolání, jako jsou pedagogové kultury, pracovníci v kultuře, animátoři, pedagogové, poradci a vědci volného času, „učitelé“ sportu ve volném čase, průvodci atd. Jednotlivé formy přípravy byly zahrnuty do volnočasového curricula, modelu vzdělání a dalšího vzdělání, stejně jako profesionální perspektivy odborníků v oblasti volného času, kultury, masového sportu a turistiky.

Konfrontace jednotlivých zemí v tzv. volnočasových curiculárních katalozích prokázala, že takové osnovy volného času vznikaly nejprve v USA (od roku 1930), později (přibližně do roku 1956) v evropských státech. Skutečný průlom však nastal až po roce 1960 v USA, v Evropě dokonce po roce 1970, kdy jejich počty rychle stouply (obr. 1).

Přibližně od sedmdesátých let se v modelech volného času vyvíjely především následující směry:

- a) pedagogika volného času, volnočasové poradenství, věda o volném čase

Obr. 1: Vývoj volnočasového curricula

(v jednotlivých názorech od roku 1929, ve strukturovaném vědeckém pojetí od roku 1976);

- b) sport ve volném čase, masový sport, od roku 1953;
- c) administrace turistiky, hospodářství cestovního ruchu, geografie cestovního ruchu, přibližně od roku 1970;
- d) pedagogika kultury, kulturní práce, věda o kultuře, přibližně od roku 1976.

Samozřejmostí všech výše uvedených vzdělávacích přístupů je, že se odvolávají na nové pedagogické souvislosti, které je posunují mezi starší sociální práci a sociální pedagogiku na jedné straně, vzdělávání mládeže a dospělých na straně druhé; jsou jimi ohraničeny. Přístupy pedagogiky kultury, pedagogiky volného času, sportu ve volném čase a turistiky se vztahují k rozdílným praktickým významům. Pedagogika volného času rozvíjí teorii pro praktické jednání v zařízeních volného času, jako jsou aktivity hřiště (s vybavením — pískoviště, houpačky, průlezký apod.), centra mladých, kluby důchodců, střediska volného času ap. Kulturní pedagogika v jádru poskytuje způsobilost divadelní, hudební a umělecké pedagogiky, muzeopedagogiky atd. Sport ve volném čase se zaměřuje na zprostředkovací procesy ve sportovních zařízeních, hrách, sportovních hřištích, též parcích, na trávnících, plážích, plovárnách. Oblast turistiky si všímá prázdninových objektů a nabízí exkurze, možnosti cestovních kanceláří, autobusy pro cestování, animaci v hotelu, prázdninovou poradenskou službu v zařízeních pro dovolenou.

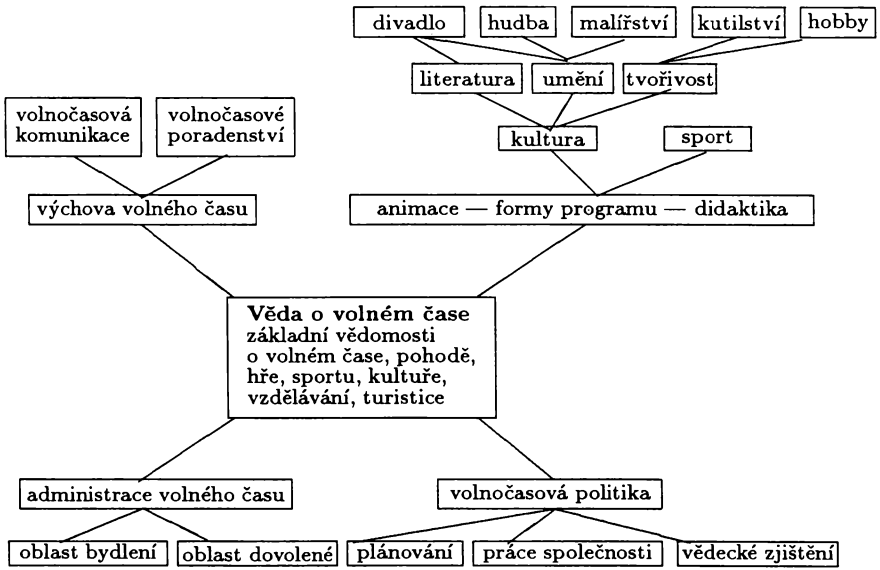
Různé oblasti a požadavky praxe na pedagogické a administrativní jednání tak rozhodují o jádru rozdílných přístupů volnočasového curricula.

Základní rozsah působnosti všech přístupů představuje volnočasová komunikace. Všichni zainteresovaní totiž musí rozvíjet způsobilost navazovat ve veřejné oblasti volného času kontakty s klienty. Musí být schopni ve volném čas poskytovat poradenskou službu a zabezpečovat pedagogiku volného času (v úzkém slova smyslu). Ve druhé úrovni musí odborníci v této oblasti disponovat schopnostmi zprostředkování jednotlivých součástí volnočasové kultury jako sportu, hry, divadla, umění, hudby, výstav, masmédií, geografie a cestovního ruchu, koníčků a zdraví. Druhá sféra tak představuje „didaktiku“ volnočasových zájmů a oborů volného času. V této oblasti existuje těsná příbuznost pedagogiky kultury a sportu ve volném čase. Třetí úroveň prvků osnovy se vztahuje ke schopnostem administrace, organizace, managementu, financování, utváření domácnosti atd. Tato oblast bude ve volném čase reflektována zejména turistikou. Závěrečný stupeň tvoří pro všechny nutný základ vědy a politiky volného času, kultury, sportu a turistiky. Model budoucího utváření volnočasového kulturního životního stylu poukazuje na význam bazálních informací o pedagogice kultury, volného času, sportu ve volném čase a turistiky, ale i na pozici dílčích vědních disciplín pro získání hlubších vědomostí (obr. 2).

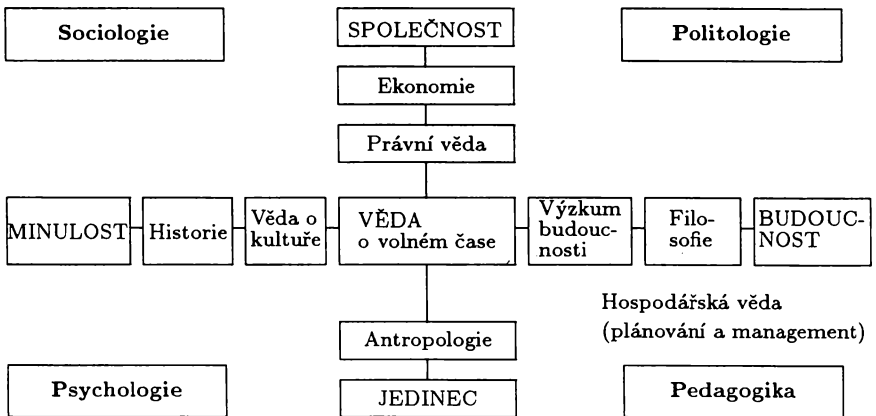
Při historickém ohlednutí nelze opomenout bohaté tradice tzv. mimoškolní výchovy v zemích střední i východní Evropy. S vědomím výrazné zkratky vzpomeňme alespoň podíl krakovského lékaře H. Jordana a královéhradecké J. Lokajíčkové. Máme za to, že oba předběhli dobu a stali se průkopníky na jedince orientovaných výchovných vlivů ve shodě s úpravou jejich prostředí.

Avšak pedagogika volného času není totožná s mimoškolní výchovou. Liší se i od sociologického, psychologického, či politologického pohledu na problematiku volného času (obr. 3.).

Současná pedagogická teorie trpí nedostatkem adekvátních přístupů k otázkám členění pedagogických disciplín. Zdánlivě nejlépe se s problematikou vypořádal prešovský Havran, který pedagogiku volného času řadí mezi aplikované praktické disciplíny. Ostatní autoři se o pedagogice volného času dosud nezmiňují, výjimku tvoří V. Jůva ml., který v práci o vývoji německé pedagogiky upozornil i na pedagogiku volného času. Spojitost s teorií výchovy mimo školu se objevuje v pracích M. Přadky a V. Staňkové. Nesmírně cenné jsou poznatky sociologů B. Filipcové a P. Pácla, a pedagogů V. Bartoše, J. Haškovce, B. Hofbauera, A. Hogenové, O. Holce, Z. Jesenské, E. Kratochvílové, B. Krause, S. Kučerové, A. Masárikové, J. Neumana, L. Pechy, V. Poláčkové, J. Špičáka, J. Zity, M. Žákové, nebo psychologů V.

Obr. 2: Diferencovaný model curricula

Obr. 3: Vývoj vědy o volném čase

Břicháčka, V. Smékala a dalších, z nichž každý ve svém oboru zájmu nachází styčné body mezi sledovaným odvětvím a pedagogikou volného času. Je třeba konstatovat, že v současnosti pedagogice volného času u nás zdaleka nepřísluší zařazení, odpovídající jejímu aktuálnímu a hlavně perspektivnímu významu. Možnost sporadických kontaktů se zahraničními kolegy a případná účast na jednáních pedagogů, zejména sousedních zemích, stejně jako studium pedagogické literatury o volném čase, dovoluje vyslovit přesvědčení o pozvolném přibližování úrovně momentálních poznatků ve středoevropském regionu znalostem odborníků zainteresovaných na otázkách volného času v ostatních zemích.²

Současně by bylo absurdní se domnívat, že je třeba vytvářet nové schéma pedagogických disciplín s orientací pedagogiky volného času do výsadního postavení. Takový postup by nesvědčil o serióznosti vnímání sledované problematiky a správného chápání významu oboru. Pokud pedagogika volného času nalezne ze strany pedagogické veřejnosti i laiků odpovídající možnosti poznání a porozumění, pak si nepochybně vytvoří natolik stabilní pozici, že případné kritické výhrady vůči teoretickým závěrům a praktické aplikaci budou patřit minulosti. K tomu bezesporu poslouží i systematická vysokoškolská příprava prezentovaná na vysoké odborné úrovni.³ Existující časový prostor pro svobodnou volbu činností lidí umožňuje hledět do budoucnosti s optimismem, s vírou v trvalé začleňování pedagogiky volného času do struktury pedagogických věd.

Pro pedagogiku volného času je charakteristické, že představuje dvojí úkol: je určena jako pedagogika *ve* volném čase a *pro* volný čas. To však neznamená, že vnější vztahy nehrají žádnou roli, ale že život ve volném čase se svými požadavky, potřebami a možnostmi pro ni bude východiskem.

Co je možné očekávat od činností ve volném čase?

Přívětivost, připravenost k inovaci, tvořivost, pružnost, empatii. Snad by pedagogika volného času mohla být předvojem věd o výchově, které vytvoří laskavé pedagogy. A snad by mohla být i průkopníkem změněné pedagogiky, která konečně opustí zakonzervovaný, zažitý strach z disciplíny a dá přednost potěšení. Neboť vždy tam, kde šlo o radost a zábavu, pohodu a obveselení lidí, tam se projevovalo porozumění. Přisnost a moralizování pozvolna tendovalo k umírněnosti. Lidé totiž potřebují pomoc, radu, povzbuzení, podněcování, podporu, které mají být nabízeny mírně, trpělivě, uvolněně, hravě. Tím je popsán smysl pedagogiky volného času.

Pár slov k otázkám přípravy pracovníků pro sféru volného času. Všechna vysokoškolská pedagogická pracoviště se na základě společenské potřeby snaží aktuálně řešit regionální problémy, pohříchu však výhradně směřují k vychovatelské profesi. Snaha zabezpečit prvořadě úkoly zabraňuje pohléd-

nout dál, vnímat přinejmenším evropský trend kultivace jedince ve volném čase, utvářet člověka ve všech jeho životních etapách, ve smyslu humanity.

Pedagog volného času budoucnosti má být k dispozici všem věkovým a profesionálním skupinám, sociálním vrstvám a sloužit setkání lidí různých národností. Jeho úkolem je odkrývat volný čas jako svobodný prostor pro získání nových životních zkušeností. Podle úrovně jednání lze v podstatě rozlišovat 4 typy pedagogů ve volném čase:

- a) původní pedagog volného času, který jako poradce pro volný čas hledá dialog, příležitost k volnočasové komunikaci, kontakt s klienty, uživateli volného času (spontánní formování volnočasových situací a komunikace představuje centrum jeho vlastního chápání pedagogiky a zaměstnání);
- b) animátor, didaktik volného času, pedagog kultury, sportovní pedagog volného času, průvodce na studijních cestách, nabízející zajímavým se občanům nové přístupy k obsahům volného času, zemi a lidem;
- c) administrátor, organizující hřiště aktivit, centra mladých, domy občanů, studijní cesty, prázdninová zařízení, cestovní organizace, instituce volného času a kultury;
- d) politik a vědec volného času, hledající společenské základy pro zamýšlené volnočasové pedagogické jednání.

A co dál v pedagogice volného času?

Spojit síly, soustředit myšlenkovou kapacitu, akceptovat i kriticky hodnotit, osvojovat si nové zkušenosti, publikovat, vydržet nepochopení „nekompetentních“ pracovníků při výpadech vůči individuální iniciativě zanícených pedagogů volného času. Náskok, který má světová, respektive evropská pedagogika volného času, by nás měl burcovat k četnějším kontaktům, usilovné práci ve prospěch všech, kteří nevědí, co s volným časem. Budme vzděláni!

Použitá literatura:

- [1] NAHRSTEDT, W.: *Leben in freier Zeit*. Darmstadt, Wiss. Buchgesellschaft 1992.
- [2] OPASCHOWSKI, H.W.: *Pädagogik und Didaktik der Freizeit*. Opladen, Leske und Budrich 1987.
- [3] VÁŽANSKÝ, M.: *Impulsy pedagogiky volného času*. Habíl. práce. Brno Masarykova univerzita 1993.